

A munkához 3 térkép-vázlat tartozik az 1918, 1937 és 1972. évi közigazgatási beosztásról, az államhatárok /1920, 1938 és 1946/ feltüntetésével.

Megemlíti, hogy 1945-ben változott Szlovákia Trianonban kialakított területe legutoljára, amikor délen Magyarország-tól 3 községet /Dunacsún, Német- és Horvátjárfalut [!]/ csatolták hozzá, viszont keleten 13 községet átengedett a Szovjetunióknak. A szerző figyelmét elkerülte, hogy a trianoni békeszerződés módosítása Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár községeket csatolta el. A Bezenye és Rajka helységekre tett cseh igényt a győztes nagyhatalmak elutasították /lásd BALOGH S., A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945--1947. Bp., 1982. 242--244/. Az említett Németjárfalut a trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte. E hibáját a szerző az abc névszedetben jóváteszi, ugyanis ott csak Dunacsún ~ Sarndorf, Horvátjárfalu ~ Kroatisch Jarendorf és Oroszvár ~ Karlburg helységeket említi; 1971-ben mindhárom helységet Pozsony városhoz csatolják.

REUTER CAMILLO

DÁVID GÉZA, A SIMONTORNYAI SZANDZSÁK A 16. SZÁZADBAN
Akadémiai Kiadó Bp., 1982. 342 lap

A magyar turkológia újból jelentős XVI. századi névtárat tett le a tudomány asztalára, gyarapítva ezzel a török hódoltság korabeli névsorok már eddig is gazdag anyagát. A szerző a Dunántúl keleti felének egy részéről, a mai Fejér, Somogy, Tolna és Baranya megye területének jelentős hányadáról közli a török kincstári defterek teljes tartalmát tartalmazó történelmi--gazdaságtörténelmi földolgozó résszel. Ez a könyv nagy egységét /9--112/ jelentő részt nem tekintti a szerző bevezetésnek, inkább a nevek felsorolását nevezi mellékletlen, holott minket, a névtan magyar kutatóit ez az adattár érdekel sokkal jobban. Ennek ellenére természetesen néhány szóban a földolgozást is igyekszem ismertetni.

Simontornya elestének leírása után a forrásokról számol be a könyv. Bemutatja a dikális összeírások, az urbáriumok jelentőségét, s ezekkel összehasonlítja a török deftereket. Megállapítja, hogy ez utóbbiak anyaga jelentősen gazdagabb. Rendszeresen, a magyar tartományokban általában tízévenként készült, s az adott területnek valamennyi összeírása fennmaradt valószínűleg. Rendszerint nem keltezték ugyan ezeket, de közvetett adatokból megállapítható pontos évszámuk. A legelső simontornyai összeírás 1546-ban készülhetett. Ez még a közigazgatási és adózási viszonyok kialakulatlanóságát tükrözi. A későbbiek /1552., 1565., 1570., 1580. és 1590. évi/ gazdagabb anyagúak, pontosabbak.

A következő fejezet a szandzsák közigazgatásáról szól. Leírja a szerző a földrajzi határokat, felsorolja a kisebb közigazgatási egységeket, statisztikát ad az egyes összeírásokban előforduló városok, falvak, puszták számáról stb. A tisztségviselők felsorolása és munkájuk ismertetése nemcsak határtörténetileg jelentős fejezet, hanem érdekes, szemléletes olvasmány is.

A lakosság sokoldalú bemutatása demográfiatörténeti, településtörténeti tanulságokkal szolgál elsősorban, de segítséget ad a névtanosoknak is a nevek olvasatához, amikor a latinbetűs magyar urbáriumot egybeveti a török defterek ugyanarra a településre vonatkozó adataival, vagy a többféle olvasat lehetőségére hívja föl a figyelmet. A lakosság létszámára, a falvak átlagos népességére vonatkozó számításai, a családok nagyságára való következtetések valamennyi tudományág számára fontos megállapítások. Természetesen a névtant is érdekli, hiszen a meglevő adatok és a hiányzók összevetése bizonyos valószínűségi lehetőséget biztosít, vagyis a következtetések levonásának jogosultságát támasztja alá. Nagyon fontos történeti szempontból a népesség folytonosságának kérdése, amelynek megállapítását éppen névtani vizsgálatokkal igazolja a szerző. A családok folytonosságát a nevek alapján határozza meg, s az egyes összeírások között eleinte több /10--20%-os/, majd kevesebb /5--6 %-os/ migrációt, elköltözést, kihalást

tapasztal. Kitér a pusztásodás folyamatára, amelyről megállapítja, hogy már a török hódoltság előtt megkezdődött, s nem gyorsult föl nagyobb mértékben a XVI. század második felében sem.

Nagyobb teret szentel a szerző a birtokviszonyok tárgyalásának. Táblázatokon szemlélteti, hogy a szultáni hász birtokok aránya viszonylag kicsi, s nagy az egyéb hász birtokok aránya. Emiatt nem tartja jelentős területnek ezt a szandzsákot a szerző. Ezzel a témakörrel szoros kapcsolatban áll az adózásról szóló külön fejezet. Alapos részletességgel megkapjuk itt az egyes adónemeket, az adózás alóli kivételek szabályait, az adóösszegek kiszámolását, a termésre, annak fölbecsülésére vonatkozó adatokat stb. Mindezek a részek természetesen elsősorban nem a névtan kutatói számára készültek, de elengedhetetlen követelmény ezek megismerése annak a számára is, aki a kor és a terület névanyagával óhajt behatóbban foglalkozni, s forrásmunkául használja akár ezt, akár pedig más török defter adatait közreadó kötetet.

A „Mellékletek”-nek nevezett további három rész közül egyik igen jelentős a „Helynévtár”. Ebben valamennyi faluként vagy pusztaként bejegyzett helységnév szerepel, esetenként kiegészítve egy-egy kimutathatóan falunévből származó majorság- vagy rétnévvvel. A névcikkek az alábbiak szerint épülnek föl.

1. A helynév.
2. Esetleges névváltozatok az előfordulás évszámával.
3. A helység jogállása.
4. Mikortól található meg a simontornyai szandzsák összeírásaiban?
5. Az esetleges kimaradás valamelyik összeírásból, másutt való szereplés.
6. Lokalizáláshoz található leírás a defterekből.
7. A helynév azonosításához fölhasznált szakirodalom vagy térkép.
8. A helység mai neve.

Jóllehet ezek így megszámozva találhatóak a helynévtár bevezetésében, magában a helynévtárban már a számok hiányoznak, csupán gondolatjel választja el egymástól az egyes pontokat. A besorolás náhijék szerint betűrendben történik, folyamatos sor-számozással. /Természetesen igen kiváló mutató nyújt segítséget egy-egy korabeli vagy mai névalak megkereséséhez./

Számunkra különösen jelentősek a korabeli névalakok és alakváltozatok, mint például Bikád, melynek 1580-ban Bikál, 1570-ben Bikács a följegyzett formája. Nem beszélve Zamárdi ellentmondásos neveiről: ? Szamártó, 1566: Szamár, 1571: Szamárkő. /Sajnálatos, hogy a névcikk című kiemelt alak nem kapott évszámot, s arra következtethetünk csupán, hogy valamennyi összeírásban így szerepel, ha külön nincs az alakváltozatok között föltüntetve külön. A névsorok összeírás csoportjainak élén nem szerepel külön-külön a használatos helynévalak, csupán egyszer, az egész település összes deftere elé teszi ki a szerző a saját maga által kiválasztott, helyesnek tartott formát. -- Szerencsére ilyen nagy eltérést mutató névalakok alig fordulnak elő./

Hihetetlen kincsesbányái a névtani kutatásoknak a „Névsorok”, amelyek a szandzsák v a l a m e n n y i összeírásának m i n d e n személynevet tartalmaznak. Nagy lehetőséget tartalmaz ez a személynevekkel foglalkozók számára, hiszen a családnevek azonossága alapján sok következtetést /névöröklés, névdivatváltozás, becéző formák megjelenése stb./ vonhatnak le. A legfontosabb azonban a névgyakoriság mind a családnevek, mind pedig a keresztnévek vonatkozásában, a névstruktúra megállapítása, a földrajzi különbségek vizsgálata a névhasználatban stb., stb. Elő sem számítható lehetőségek rejlenek a közreadott defterek névadataiban, s mindeddig a magyar névtudomány alig-alig hasznosította ezeket a tálcán kínált forrásokat! Nem mondhatjuk azt sem, hogy többet tudunk a középkor magyar névanyagáról, de a sok és könnyen hozzáférhető adat ellenére nagyon keveset tudunk még a XVI. század magyar neveiről.

A név adatok latinbetűs átírása a már ismert nehézségek előrebocsájtása után meglehetősen következetes. Jóllehet nem jelöli az adattár minden esetben a bizonytalan, illetve más-képp is olvasható neveket, nem sematizál, igyekszik a névváltozatokat is mindig pontosan föltüntetni. Gondolok itt a Gergel ~ Gergöl, Peter ~ Petör ~ Petre, Gyenes ~ Dijenös /utóbbi néha Dijános formában/ stb. névformákra, amelyek nem

is annyira a névtan, mint az esetleges nyelvjárástörténeti kutatásoknak ad föl nem becsülhető értékű adatokat. Különösen érdekesek az egyes összeírások közötti családnévváltozások, amelyekre a szerző az adattárban fölhívja a figyelmet. Igen nagy tömegű név került újból a kutatás homlokterébe, módszeres fölhasználásuk most már a magyar névtan művelőinek föladata, habár még a módszerek sincsenek tisztázva e területen, különösen pedig a több, egymáshoz korban közel álló névsorok maradéktalan fölhasználása okoz majd sok nehézséget, de ad minden bizonnyal értékes eredményeket is.

A „Táblázatok” elsősorban népesség- és gazdaságtörténeti adatokat foglalnak könnyen áttekinthető rendszerbe. Egymás mellé állítják az egyes települések különböző típusú adóit időszakonként; az adófizetők számának alakulásait; a férfinépességet családi állapotuk szerint valamint a termésátlagokat szintén községek szerinti fölbontásban.

Néhány szép faksimile, alapos és pontos helynévmutató és egy eléggé kisméretű térképmelléklet teszi teljessé az igen értékes, gazdag anyagú kötetet.

HAJDÚ MIHÁLY

BINDER PÁL, KÖZÖS MÚLTUNK. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről. Kriterion, 1982. 397 p.

A brassói történész műve a Gondolat Kiadó közreműködésével 1983-ban került a hazai könyvpiacra.

A „Bevezetés” első részében kutatástörténetet is ad, majd az alcímnek megfelelően áttekinti a középkori együttélés európai és magyarországi vonatkozásait, végül a falusi és városi együttélés kérdéskörével foglalkozik a mai Románia területén. Ezután következik a helytörténeti rész.

„A falusi együttélés” c. fejezetben /57--92 p./ Oltszaka-dát, Felek, Bongárd, Oroszcsúr, Szásztyúkos, Szászugra, Szász-zombor, Dános, Réten, Barcaújfalu, Bodola, Keresztvár településekkel foglalkozik.